

Välisbalti kultuuripärandi konverentsil arutleti pandeemia mõju üle mäluasutustes

Birgit Kibal*

■ 15.–16. septembril 2021 toimus juba 6. välisbalti kultuuripärandi konverents, sedapuhku paraku küll üksnes virtuaalselt, kandes nimetatud pealkirja ehk „No Topic Conference“. MTÜ Baltic Heritage Network korraldusel ja riikliku rahvuskaaslaste programmi toetusel sündinud kokkusaamine oli pühendatud pandeemiast tingitud muutustele pärandiga tegelevate asutuste töös. Konverentsi põhivaldkonnad käsitlesid kultuuripärandit hoidvate asutuste toimetulekut pandeemiast põhjustatud piirangute ja teiste töökorralduslike eripäradega, aga tõstatisid ka digilahenduste kasutuselevõtu ja muude innovaatiliste lahenduste otsingute küsimusi. Konverentsi kahes kolmetunnises blokis (Eesti aja järgi hilisõhtuti alates kell 21 kuni südaöö, USA ja Kanada idaranniku ajavööndis pärastlõunati, Austraalia idaranniku aja järgi varahommikuti) osales ligi 40 kuulajat koos sõnavõtjatega, peeti 14 ettekannet. Kohtumise avas Baltic Heritage Networki presidendina alates 2008. aastast suurepäraselt tööd teinud ja selles ametis järgmise kolme aasta jooksul jätkava Piret Noorhani tervitus.

Kultuuriministeeriumi lõimumisvaldkonna rahvusvaheliste suhete juht Anne-Ly Reimaa tutvustas oma ettekandes Eesti diasporaa-poliitikat kasutajakeskse lähenemise nurga alt. Riiklik globaalse eestluse programm aastateks 2021–2025 hõlmab teadust, kultuuri, diplomaatiat, äritegevust ja teisi valdkondi ning selle eesmärk on tuua rahvuskaaslased Eesti igapäevaelule võimalikult lähedale ja toetada nende võimalikku tagasitulekut Eestisse, nagu ka kohanemist Eesti eluoluga. Ühtaegu tegeletakse eestluse identiteedi hoidmisega väljaspool Eestit. Uute tehnoloogiliste lahenduste kasutamine, sh. Eesti kui e-riigi võimaluste tutvustamine, on olnud igapäevane töösuund kaugelt enne pandeemia algust, selle tingimustes aga veelgi rohkem. Globaalse eestluse programmi peamine teabekanal on veebiportaal www.globalestonian.com, mis loodi Torontos kodanikualgatuse korras juba 2011. aastal. Alates 2018. aastast on portaali koondatud laiapõhjalist teavet nii kultuuriministeeriumi, Eesti Integratsiooni Sihtasutuse kui ka välisministeeriumi tegevuse tulemusel, alates 2021. aastast asub globaalse eestluse programm välisministeeriumi haldusalas. Portaali arendustööde kavas on praktilise teabe jagamine haakuvate teenuste kohta, sotsiaalmeedia platvormide senisest jõulisem sidustamine ning info levitamine eesti ja inglise keele kõrval ka vene keeles. Rahvusarhiivi filmiarhiivi projektijuhid Aap Tepper ja Kadi Sikka valgustasid suuremahuliste digiteerimistööde tagamaid ja hetkeseisu, neist esimene vastutab fotode ja teine filmide digiteerimise läbiviimise eest kultuuriministeeriumi tegevuskava „Kultuuripärandi digiteerimine 2018–2023“ raames. Fotode digiteerimise esimese projekti eesmärk on digiteerida 35 000 klaas- ja 65 000 filminegatiivi aastatest 1900–1960 ning teha veebis avalikult kättesaadavaks 100 000 fotokujutist. Lisaks Rahvusarhiivile osaleb projektis 22 mäluasutust üle Eesti. Fotopärandi digiteerimise teine projekt hõlmab 62 000 klaasnegatiivi ja 5000 filminegatiivi digiteerimist kaheksast Eesti mäluasutusest. Digiteeritav aines on äärmiselt mahukas, avades olulisi jäädvustusi inimestest, paikadest, sündmustest ja tegevustest Eestis 20. sajandi esimesel poolel. Projekt aitab avalikkuse ette tuua nii tuntuid kui ka vähem tuntud fotograafide seninägematud kaadrid. Näiteks digiteeritakse Jaan Rieti jäädvustatud portreed ja ateljeefotod klaasnegatiividel, samuti vendade Georg Johannes ja Peeter Parikase avaliku elu tegelaste ülesvõtted, grupifotod, Tallinna vaated ning jäädvustused Estonia ja Draamateatri lavastustest aastatel 1942–1944. Fotonegatiivide digiteerimine on äärmiselt delikaatne protsess,

* Birgit Kibal (1976), ajaloolane, Rahvusarhiivi avalike ja välissuhete juht, Rahvusarhiiv, Nooruse 3, Tartu 50411, birgit.kibal@ra.ee

mis vajab oskuslikku tööd nii ettevalmistamisel kui ka digiteerimisel. Klaasnegatiivid on väga õrnad, nitro- ja atsetaatselluloospõhimikul negatiivide lagunemisprotsess (hüdroolüüs ja äädik-happesündroom) on süvenev ja pöördumatu, seetõttu on maailmatasemel standarditele vastava digiteerimise üks eesmärkidest tegutseda viisil, et negatiive ei peaks digiteerimiseks enam kunagi hoidlatest välja tooma. Fotonegatiivide digiteerimise teenust pakub mainekas Ameerika Ühendriikide digiteerimisfirma Pixel Acuity, mille töövood on standardiseeritud vastavalt USA föderaalasutuste digiteerimisjuhiste algatusprogrammile FADGI. Projekti käigus tekkivad fotokujutiste veebikoopiad tehakse kättesaadavaks Rahvusarhiivi fotode andmebaasis FOTIS, Eesti muuseumide infosüsteemis MuIS, Kirjandusmuuseumi veebivaravas Kivike, Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace ning andmeportaalis eElurikkus.

Ka filmipärandi digiteerimisel on käsil kaks projekti. Neist esimene – kroonikafilmi digiteerimine – toob avalikkuse ette 120 tundi Rahvusarhiivis säilitatavaid kroonikafilme aastatest 1940–1967. Teine projekt hõlmab 125 tunni ulatuses Tallinnfilmi digiteerimata filmipärandit aastast 1940–1993 (sh. mängu-, dokumentaal- ja kroonikafilmid). Projektide fookus on Nõukogude Eesti ringvaadetel, mille tootmine algas 1940. aastal ja saavutas haripunkti 1950.–1960. aastatel, mil Tallinnfilmi stuudiost jõudis kinolinale üle 50 ringvaate aastas. Kroonikafilmi teemavalik on mitmekülgne, ulatudes kultuurisündmustest, spordivõistlustest ja isikulugudest kuni maaelu, linnakeskkonna ja tööstusmaastiku olustiku dokumenteerimiseni, samuti leidub sissevaateid ettevõtete tootmistehnoloogiasse, koolide ja lasteaedade igapäevaellu. Kroonikapalad annavad edasi kohapärimust erinevatest Eesti paikadest, olles väärtuslik allikas asutuste ja kodukoha ajaloo uurimisel, muuseumide ekspositsioonide elavdamisel, kooli õppekavade rikastamisel, aga ka filmi- ja teletööstuses. Filmi digiteerimis- ja järeltöötlemise teenust pakuvad ühiselt Ratus OÜ ja Prasad Corporation Private Limited. Digiteeritakse Scanity skanneriga filmiarhiivis, heli sünkroniseeritakse Orbital Vox stuudios Eestis ning failide järeltöötlus, sh. kasutus- ja veebikoopiade loomine, toimub Prasadi stuudios Indias. Projekt tipneb filmide tervikliku avaldamisega: kroonikafilmidest luuakse kõrgresolutsioonilised (4K) säilitus- ja kasutuskoopiad, veebikoopiad tehakse kättesaadavaks filmiarhiivi infosüsteemis FIS ning kirjeldusandmed nii FIS-is kui ka Eesti Filmi Andmebaasis (EFIS). Kirjeldatud digiteerimisprojektide tulemusel peaks 2023. aastal avalikus kasutuses olema 60% Eesti foto- ja filmipärandist. Lisateave on leitav Rahvusarhiivi veebist projektide veerust www.ra.ee ja kultuuriministeeriumi veebilehelt www.kul.ee.

Rahvusarhiivi Tartu kasutusüksuse asejuhataja Sven Lepa andis ülevaate käsikirjaliste tekstide masintuvastuse tulemustest arhiivis. Rahvusarhiiv on teinud mitmeid tekstituvastuse katsetusi Transkribuse platvormil (<https://readcoop.eu/transkribus/>), mis on arenenud tänu paarile europrojektile ja 2019. aastal loodud juriidilisele ühendusele READ COOP SCE, millega Rahvusarhiiv liitus 2020. aastal. Tekstituvastuse töös on esimene samm teksti asukoht: masin loeb teksti ridu, mustrite tuvastamise tehnoloogiale tuginev tehisintellekt on võimeline tekstidokumendi digikujutisel üles leidma read ja tuvastama ridadel asuva teksti, sõltumata kirjastiilist, kasutatud tähemärkidest ja keelest. Teine samm on treeningandmete loomine ja kolmas samm mudeli treenimine: tehisintellekt õpib tekstiridadel nägema tähemärkide kujudid ning esinemise konteksti. Projekti raames on avalikult kasutatavad paljud mudelid, mida partnerid on suurte tekstikorpuste peal treeninud. Rahvusarhiiv alustas 2018. aastal katseid Eestimaa rüütelkonna protokollidega 1905–1907, kuivõrd need olid publitseeritud ja tekstikorpus sisaldas 40 000 sõna. Masin arvestas valesi välja loetud tähemärkide protsendiks kõigest 5%, kuid tekstituvastusmudel polnud rakendatav muudele tekstikorpustele. Teise katsena võeti ette Eestimaa rootsiaegse kindralkuberneri supliigid 17. sajandist, hõlmates paljude kirjutajate käekirju ja ligi 30 000 sõna. Veaprotsent oli ca 17%. Transkribus tuli seejärel välja uue tekstituvastuse algoritmiga ja saime samade andmetega tulemuse 10% võrra paremaks, sh. õppis arvuti tuvastama ka spetsiifilisi sümboleid, nt. päikese sümbolit (☉). Lisavõimalusi annab *keyword spotting*, mis muudab otsitavaks ka need tekstituvastuse tulemused, mida arvuti pidas vähetähtsaks. Veel ühe katsena testiti 1920. aastate Tartu linnavalitsuse trükitekstiliste protokollide tuvastamist ja märgendamist (ca 8500 sõna), mille tulemusena esines vigu vaid 1,33% ulatuses. Viimane katsetus on seotud õigeusu koguduse sünnimeetrikatega perioodist 1845–1917. Katse aluseks on ca 200 000 kaadrit venekeelset teksti, treenimiseks kasutatakse ca 50 000 sõna. Senise tulemusena on veaprotsent 3,7%. Aines on mitmekesine, samuti on tegu õigekirja reformi eelse vene keelega. Andmeid proovitakse allikast kätte saada struktureeritult. Sünnikuupäeva puhul see ei õnnestunud, küll aga on edukaks osutunud lapse nime ja vanemate andmete tuvastamine. Tõrkeid tekkis nt. juhul, kui lisamärkusi oli tehtud tekstivälja servale, samuti esines sõnalisi kordusi

ühe lehe piires automaatselt koostatud nn. sõnaraamatu tekstis. Õigeusu sünnimeetrikate alusel tuvastatud tekstid tehakse kättesaadavaks 2022. aastal.

Kirjandusmuuseumi vanemteadur Marin Laak tutvustas muuseumis loodud virtuaaluuete ja näitusi. Virtuaalsete lahenduste eelis kohapeal teostatavate ees seisneb aja- ja mahupiiride puudumises, lihtsas ligipääsetavuses, aga ka kord loodud tehnoloogilise platvormi korduvkasutuses. Esimene veebipõhine väljapanek sai teoks 2019. aastal ning käsitles arhiivraamatukogust muuseumiks kasvamist ehk läbilõiget asutuse 110 aasta pikkusest teekonnast. Täna on muuseum loonud 13 virtuaalnäitust, neist viis on sündinud digilahendusena. Üks märkimisväärsimatest on Oskar Looritsa 150. sünniaastapäevale pühendatud väljapanek arvukate foto- ja dokumendinäidistega. 2021. aasta veebruaris avatud virtuaaluuur „Jaan Kaplinski teekond“ hõlmas väärika kirjaniku kõiki trükis avaldatud teoseid, samuti linke *online*-väljaannetele, tema blogile ja helisalvestistele. Huvitava seigana olgu märgitud, et statistika järgi on Kaplinski näituse jälgijaid olnud seni rohkem ingliskeelse publiku hulgas (463 ingliskeelset, 432 eestikeelset ja 177 venekeelset külastajat). 2021. aastasse mahuvad ka kirjandusteadlase Rutt Hinrikuse 75. sünnipäevaks ja kirjanik Arno Vihalemma 110. sünniaastapäevaks valminud virtuaaluuurid. Kõigi loodud veebinäituste ja -ringkäikudega saab lähemalt tutvust teha muuseumi veebis www.kirmus.ee.

Läti Okupatsioonimuuseumi audiovisuaalarhiivi juhataja Evita Feldentāle andis teada muuseumi fotokogu kasutusvõimaluste täiendustest. Fotokogu koosneb *ca* 27 000 fotost, videokogus on ligi 3000 ühikut, hõlmates enam kui 5000 tundi ja 2420 intervjuud. Okupatsiooniajale iseloomulikult on säilinud vähe fotosid, samuti lõigati hirmu õhkkonnas perekondlikelt fotodelt isikuid välja või rakendati muid võtteid jäädvustuste varjamiseks. Muuseumisse jõudnud fotod on skannitud ja kättesaadavad nii pdf- kui jpg-vormingus. Olulisi lünki on aga fotode kirjeldustes, sageli puuduvad need sootuks, ühtlasi on kirjeldused seni kasutatavad üksnes paberil. Fotokogu kirjelduste digikujule viimisele on kaasa aidanud Läti Kultuurkapitali toetus. Arendustöö tulemused on 2021. aasta septembri seisuga asutuse sisekasutuses, ent lähitulevikus avaldatakse digiteeritud fotod koos kirjeldustega muuseumi veebis.

Leedu Rahvusraamatukogu projektijuht Dalia Cidzikaitė käsitles Leedu teemakogu Europeana projektis „Migratsioon kunstis ja teaduses“. Projekt toimus koroonapandeemia eelsel ajal ehk 2017. aasta septembrist 2019. aasta veebruarini, hõlmates partnerasutusi kuuest riigist (Belgia, Holland, Leedu, Poola, Serbia, Ungari). Projekti eesmärk oli luua migratsiooni kunstis ja teaduses kajastav teemakogu, mis liidaks virtuaalnäitusega haakuvad fotod, filmid ja dokumendid. Sisuline töö tähendas fotode ja dokumentide skannimist, metaandmete ja kujutiste üleandmist Europeana portaali, näituse koostamist ja migratsiooni sõnastiku koostamist koos Euroopa Liidu liikmesriikide keeltesse tõlkimisega. Leedu digiteeris 3000 ühikut ja moodustas nelja inimese teemakogu (Aleksandras Mykolas Račkus, Jonas Šliūpas, Unė Babickaitė-Baye, Matas Šalčius), millele lisandus teadaannete ja reklaamide digiteeritud aines. Lisaks koostati neli blogilugu silmapaistvatest Leedu kirjandus- ja teatritegelastest. Projekti raames teostati on kättesaadav veebilehelt www.europeana.eu.

Rootsi Eestlaste Liidu (REL) juht Sirle Sööt koos liidu vabatahtliku Madli Wiiburg-Walfrids-soniga andis teada ühenduse tegevusest viimasel paaril aastal rõhuasetusega fotode kogumisele ja kirjeldamisele. Fotokogu on osa Eesti kultuuriloolisest arhiivist Rootsis, mille rajas 1970. aastal Rootsi Eestlaste Esindus (alates 1993. aastast REL) ja mis asub Eesti Majas Stockholmis. Arhiivi loomise ajal võeti suund koguda kõikvõimalikku ajaloolist ainet, nt. dokumendid, ajaleheväljalõiked, fotod, filmid, puudutades peamiselt põgenemist Läände, põgenikelaagreid, tööelu Rootsis, eestlaskonna tegevust ja isikukogusid. Ajaga on kogunenud mahukas fotokogu, milles leidub hulgaliselt kirjeldamata fotosid, ja nii tegeletakse vabatahtlike abiga fotode kirjeldamise ja dateerimisega järjepidevalt. Mõistagi on viimastel aastatel hoogustunud fotode digiteerimine. Pandeemia puhkedes hakati kirjeldus- ja skannimistööd tegema virtuaalselt, suheldi peamiselt Zoomi vahendusel, kuigi Rootsis oli lubatud koguneda kuni kaheksal inimesel ja nii said mõnedki huvilised tulla jätkuvalt kohale Eesti Majja. Fotode skannimisel kasutatakse Picasa tarkvara, millega saab mugavalt fotodelt asuvaid isikuid märgendada. Fotod salvestatakse jpg-vormingusse. Fotokogu hõlmab praeguseks *ca* 15 000 fotot, inimesi on fotodelt tuvastatud 4000, mis moodustab väikefotode osas *ca* 80%. Märgendatud fotode puhul on murekoht nende avaldamine ehk veebi kaudu kasutusse toomine, samuti metaandmete üleandmine. Praegu on fotod galeriina kättesaadavad Flickr keskkonnas. Koostöö Rahvusarhiiviga võiks lähitulevikus tuua selguse praeguste probleemide lahendamisel. Lõpetuseks tänas sõnavõtja Rootsi eestlaskonna *grand old lady*'t Mai

Raud-Pähna, kellel 2. novembril täitus 101 eluaastat, tema tehtud tulihingelise koostöö ja varasema panuse eest ühenduse tegevusse.

Välis-Eesti Muuseumi (VEMU) peaarhivaar Piret Noorhani tegi ülevaate pandeemiaaegsetest sündmustest, samuti isiklikust blogipidamisest egiidi all „ei päevagi kirjareata!“. Toronto eestlaskond korraldas viiruspuhangust tingitud suletuse perioodil märkimisväärse arvu ettevõtmisi virtuaalruumis alates 2020. aasta aprillist, mil alustati loengusarjaga Zoomis. 2020. aastal toimus 43 üritust, neist 20 virtuaalselt (lisaks 28 videot YouTube'is), 2021. aastal on septembri keskpaigani toimunud 24 sündmust, neist kõik virtuaalsed. Nimetamist väärivad Tartu Kolledži 50. aastapäevaks tehtud intervjuude sari (36 intervjuueeritavat), VEMU (ÖÖ)TV muuseumi YouTube'i kanalil, mis osutus ootamatult populaarseks, nagu ka virtuaalne jõuluviktoriin ja Estonian Music Week kontserdisari, mida on jälgitud lausa 2500 korral. Lisaks *online*-loengutele toimus rida filmivaatamisi koos filmide analüüsiga, olgu nimetatud näiteks Rein Taagepera, Leo Kunnas, Jaan Tootsen, Sirje Kiin ja Hanna Hints, ning eluloolised dokumentaalfilmid Fred Jüssist ja Betti Alverist, kui vaid mõni esile tuua. 2020. aasta hilissügisel käivitati ka virtuaalsed kokandustunnid oma kogukonna liikmetele (YouTube'is vaadatud paarsada korda). Hiljutistest tegevustest on olulisemad 23. aprillil 2021 toimunud VEMU 9. tuluõhtu, millega ühtaegu tähistati Eesti iseseisvuse taastamise 30. aastapäeva koos Marju Lauristini loengu ning Ivo Linna ja Antti Kammiste kontserdiga telesilla vahendusel, ning 14.–18. mail korraldatud VEMU rahvusvahelise muuseumipäeva mäng. Eelneva kõrval toimub järjepidev VEMU kogude kolimine, kuivõrd praegune hoone peab olema tühi 2022. aasta kevadeks. Osa VEMU kogude kirjeldused on tehtud kättesaadavaks Rahvusarhiivi infosüsteemis AIS, samuti on kaasa löödud Tartu Ülikooli arhiivinduse õppetooli juhataja Aigi Rahi-Tamme veetaval kursusel, kus arhiivinduse tudengid on aidanud VEMU fotosid kirjeldada. Kanada eestlaste koolipärimuse kogumise võistlus koostöös Kirjandusmuuseumiga on hea näide, mis võiks üle kanduda teistesegi diasporaa koolidesse. VEMU uue maja rajamise eeltööd on käimas, kaasatud on arhitektuuribüroo TMD (Alar Kongats) ja disainibüroo Velvet uue püsinäituse kujundamiseks. Veebilehte on aidanud teha Eesti firma Kala Ruudus. Kokkuvõttes on head lahendused sündinud ennekõike põhjusel, et õiged inimesed on olnud õigel ajal õiges kohas, samas ei saa alahinnata digilahenduste tuge, kastist välja mõttesuunda ning ladusat koostööd heade partneritega.

Inese Kalnina Läti Rahvusarhiivist tutvustas Münsteris asuvat Läti eksiilarhiivi arhivaari pilgu läbi. Tema sõnul on Saksa õigusmudelil koolisüsteem seotud arhiividega, teabe dokumenteerimine on seelses kultuuriruumis enesestmõistetav, arhiividest hoolitakse ja need ei ole viimase järgu asutused. Samuti otsitakse aktiivselt toetusi heategevusüritustelt. Läti Keskuses Münsteris on üheskoos nii muuseum, raamatukogu kui ka arhiiv, seejuures on viimane väga hea sisustusega, korralike arhiiviriilite ja turvasüsteemiga. Peamine probleem on seotud kogude kehva kättesaadavusega. Arhiiviaines hõlmab peamiselt Münsteri Läti gümnaasiumi pärandit, mida teatakse kui Läti eksiili keskpunkti. 2020. aasta kevadeks oli planeeritud kogude korrastamine, mis jäi pandeemia tõttu seisma. Minimaalselt võtab arhiveerimine kohapeal aega nädalaid ja kuid, usutavasti saab seda tööd varsti jätkata. Raamatukogus on märkimisväärsel hulgal perioodikat, sh. tervikseeriad paljudest rariteetsetest väljaannetest. Läti Keskkomitee ja Kesknõukogu arhiiv (asutatud 1948) on jätkuvalt Stanfordini Ülikooli Hooveri Instituudis ning kasutatav California veebiarhiivi vahendusel (*Online Archives of California*). Läti Rahvusarhiiv sai Hooveri Instituudist 2003. aastal Läti diasporaad dokumenteerivad mikrofilmid, mis kujutavad elu põgenikelaagrites ja paguluses, aga ka meeste sõjaväeteenistust ja sõjaeelseid jäädvustusi. Mikrofilmid digiteeriti Rahvusarhiivis ja need on kättesaadavad arhiivi uuenenud veebilehelt – pandeemia ajal on keskne arhiivinfosüsteem mekles. Ina oluliselt täienenud ja ka disainilt uuenenud. Välis-Läti organisatsioonide arhiive, mis samuti asusid Münsteris, on antud Läti Rahvusarhiivile üle alates 2000. aastate algusest.

Lääne-Michigani ülikooli raamatukogunduse kaasprofessor Maira Bundža kõneles Läti-ainelistest kogudest USA peamistes raamatukogudes. USA Kongressi raamatukogu (asutati 1800. aastal) slaavi teaduskogule pandi alus 1907. aastal, Läti ainek lisandus ka USA diplomaatidel, kes siirdusid 1918. aastal Venemaalt Riiga, aga ka Läti ülikoolilt 1921. aastal (muuseum oli samal ajal Kongressi raamatukogu slaavi sektiooni juhataja Peeter Speek). Lätiga seotud trükistest pärineb enamik 19. sajandist, aga on ka näiteid 16. ja 17. sajandist (seejuures vanim Lätis trükitud raamat aastast 1627). Lisaks hõlmab Läti ainek James H. Fraseri Balti kogu. Praegusajal saadakse Lätist Kongressi raamatukokku keskmiselt 250–300 raamatut aastas. Veebikataloogis on rohkem kui

30 000 Lätiga seotud trükist, otsinguid tasub teha Kongressi raamatukogu Euroopa lugemissaali alamlehel. Samuti leidub hinnalisi Läti-teemalisi pärle New Yorgi linnaraamatukogus (asutati 1895), kuhu hakkas trükiseid lisanduma pärast 1905. aasta revolutsiooni, mil New Yorki siirdus üha rohkem lätlast. Raamatukogu varamust väärivad nimetamist Ernst Glücki piibli lätikeelne esmatõlge ja vanim Riias trükitud raamat 1615. aastast. Juba 1935. aastal oli linnaraamatukogus enam kui 2000 lätikeelset trükist (nt. rohkem kui leedu- või ukrainakeelseid) ning praegu on raamatukogus rohkem kui 17 000 raamatut ja 700 perioodilist väljaannet (sh. tehti 2014. aastal leping Columbia, Princetoni ja hiljem ka Harvardi ülikooliga, et väikekeelte, sh. lätikeelseid väljaandeid kogub edaspidi üksnes New Yorgi linnaraamatukogu). Washingtoni ülikool hakkas koguma Ida-Euroopa ja Baltikumi trükiseid 1940. aastatel, juba 1970. aastatel tegutses eraldi Balti õpingute kursus ja 1997. aastal saadi Läti õpingute keskuselt 12 000 trükist. Stanfordi ülikoolis asuv raamatukogu ja arhiiv on tänaseks üks paremaid Balti õpingute kirjandust koondav asutus, millele pani aluse Olga Kistler-Ritso ja mida juhib Tartu ülikoolis ajaloolase kraadi omandanud Liisi Esse. Lisaks koguvad Läti ainest neli kogukonnamuuseumi: Läti Muuseum Rockville'is, Läti Rahvakunsti Muuseum Chicagos ning Läti Keskus koos *New Culture Centre*'i ja *American Latvian Cultural Heritage Association*'iga Three Rivers'i piirkonnas Michigani.

Lakewoodis asuvast Eesti Arhiivi Ühendriikides tegevusest alates 2020. aasta kevadtalvest andis teada arhivaar Ave Maria Blithe. Pandeemia päevil oli kõigil soovijail pidevalt võimalik arhiivi füüsiliselt külastada. Kuigi arhiivi tegevus on vabatahtlike õlul ja arhiivi kohaletulemine sõltus igäühe eelistusest (nagu ka maskikandmise soovitusse järgimine), ei olnud rutiinne arhiivitöö häiritud. Järjepidevalt on olnud oluline Facebookis teabe levitamine, samuti laekub Facebooki kaudu arhiivile üha enam ametlikke päringuid, mille sisu keskmes on esivanemate või kaugemasegi sugulusringi kuuluvate inimeste otsingud, aga ka huvi sõdadevahelise perioodi vastu, kõnetades eeskätt tudengeid. Igapäevatoos huvi- ja uurimisküsimustega kokku puutudes kerkib arhivaaride ette üha sagedamini faktitõestuse küsimusi, mis asetab vaeuudistest vohavas ja lihtsalt kopeeritavas digimaailmas mäluasutused varasemast olulisemasse positsiooni. Tõenduspõhine ja päritolupõhimõtet järgiv teave peitub ikka ja alati arhiiviallikates. Teisalt on Ühendriikides levima hakanud hoiatused häiriva sisuga teabe lugemise eest (sh. USA rahvusarhiivi veebis Ühendriikide põhiseadust vaadates), samuti on üha tavalisemad häiriva sisuga teabe eemaldamise või mitteaktsepteerimise (sh. mittekogumise) juhtumid. USA rahvusarhiiv on ka tagasi lükanud häiriva sisuga arhivaale, mis ei sobi poliitiliselt kokku Ühendriikide ajalooga. Nii võivad ebasobivaks osutada ka Balti riikide ajalugu Teise maailmasõja kontekstis (laagrielu jm. katsumused) käsitlevad kirjeldused ja fotojäädvustused, mille vaba kasutamine ei pruugi lähitulevikus olla enesestmõistetav. Seega kerkib jõuliselt esile küsimus: kas seesugune poliitiline korrektsus ajaloolise teabe kättesaadavaks tegemisel on mõistuspärane, pigem naeruväärne või sootuks ohtlik?

Digitaalandmete analüütik Kristi Barrow on esmakordne osaleja BaltHerNeti konverentsil, kuigi on Eesti Arhiivi Austraalias (EAA) juures aastaid tegev olnud. EAA eelmine veeb (avatud 2001) ja hiljuti uuendatud veebileht on tema loodud ja kujundatud. Sotsiaalmeediasse sisene-mise programmi raames võeti veidi rohkem kui aasta tagasi kasutusele EAA Facebooki konto. Lisaks liidab peamine sotsiaalmeediakanal Austraalia eestlaste grupis 1200 inimest ja baltlased Austraalias grupis 2100 isikut. Facebook on praegu kõige kiirem ja võimsam platvorm, EAA Facebookil on ca 270 jälgijat (mis on vabatahtlikkuse alusel toimiva väikese asutuse kohta hea tulemus isegi Austraalias!), postitatakse kõike valdkonnaga haakuvat. Samuti on loodud EAA Instagrami konto (124 jälgijat) ja LinkedIn, mis on suurim erialaspetsiifne koondav võrgustik, kuigi seni on sel vähe liitujaid (vaid 12 jälgijat). Üks õnnestunumaid tegevusi Facebooki vahendusel oli fotode kirjeldamise kampaania „Kas sa tead, kes ma olen?“, mille eesmärk oli inimeste tuvastamine fotodelt (levi peaaegu 2000 inimeseni). Teine aktiivne vastukaja näide oli postitus „Happy Moon Day!“ 1969. aastast Kuule maandumise kirjeldusega, sest NASA astronautid viisid sinna ka Eesti lipu (levi 2900 inimeseni), samuti oli populaarne president Kersti Kaljulaidi Sydney-visiidi kajastamine, aga ka uue EAA logo juurutamine. Hea vastuvõtu osaliseks sai ka 1944. aasta põgenemisest tehtud postitus ja kogumiskampaania. Heategevusena toimub toetuse kogumine suulise ajaloo talletamiseks. Kokkuvõttes on teavitused EAA Facebookis jõudnud rohkem kui 10 000 inimeseni. Kogemusest on kaasa tulnud teadmine, et Facebook on suurima leviulatuse saavutamise vahend, teavet ei saa kunagi üleliia palju. Lisaks on oluline postituse ajastus ja seos mõne tähtpäevaga. Kasulik reegel leviulatuse suurendamiseks on lihtne: märgista olulisi sõnu ja nimesid trellidega!

Maie Barrow, kauaaegne kirglik Eesti Arhiivi Austraalias vedaja ja arhivaar, kõneles EAA tegevusest pandeemia ajal ja varem. Mõistagi toetub EAA üksnes vabatahtlike tööle. EAA kohta teabe saamise selgroog on veebileht koos linkidega teiste asutuste veebiledele, sh. on isikuarhiivide osa kättesaadav väliseesti arhiivikogude andmebaasina tänu koostööle Rahvusarhiiviga. Pandemia levik on kaasa toonud veebinäituste loomise, näiteks pagulaslaagrite ja iseseisvuse taastamise väljapanekud. Viimane veebinäitus kannab pealkirja „The Story Continues...“, kajastades eestlaste viit rändelainet Austraaliasse. Esimesed eesti päritolu mehed jõudsid Austraaliasse juba 1696. aastal (Hollandi kapteni Willem de Vlaminghi munsterrollis on nimeliselt märgitud kahte meest Tallinnast, ühte Tartust ja ühte mujalt Liivimaalt), teine Eestist tulnute laine maabus Austraalias 19. sajandi lõpus, nende seas näiteks kapten Gustav Einsaar koos perega. Järgmine eestlaste tulek toimus 1920. aastatel, hea näide on perekond Liira, ja seejärel kõige tuntuma ja arvukamana 1940. aastate põgenikelaine, mida illustreerib Talmeti pere ehk Maie Barrow' Austraaliasse jõudmine koos ema ja isaga. 2000. aastate alguses algas seni viimane eestlaste ränne, mille keskmesse on võetud eestlanna ja tema austraallasest abikaasa kohtumise, abiellumise ja Austraaliasse jäämise lugu 2005. aastal. Väljapaistva tunnustusena andis 26. veebruaril 2021 UNESCO Austraalia komitee auhinna EAA kogumiskampaaniale „Migration Voices: Estonian Oral Histories 1952–2020“. Kampaania eesmärk oli digiteerida EAA suulise pärandi kogu. Projekti teostamiseks saadi toetust haridus- ja teadusministeeriumilt, kuid raha koguti ka annetuseks, mis õnnestuski tänu sotsiaalmeediale – peaaegu iga toetus oli enam kui 200 dollarit. Suulise pärandi kollektsioonist on Rahvusarhiiv aidanud digiteerida videoid, järke ootavad fotod ja kirjalikud mälestused.

Konverentsi lõpetas Canberra ajalooentusiast Ann Tünder-Smith, tutvustades Balti uuringute väljundit blogimise kaudu. Blogi pealkirjaga „First Transport to Australia“ (<https://firsttransport.blogspot.com>) hõlmab 839 inimest, kellest pooled olid leedulased, 280 lätlased ja 140 eestlased. Need inimesed alustasid laevareisi Saksamaalt 30. oktoobril 1947 ja jõudsid Austraaliasse sama aasta 28. novembril. Senise tööga on koostatud kuue inimese elulugu (eestlastest Ernst Kesa ja Helgi Nirk, lätlastest Biruta Pabrants ja Edvins Baulis, leedulastest Henrikas Juodvalkis ja Aleksandras Vasiliauskas), neli elulugu on koostamisel. Lugejate huvi püsimiseks tuleb teha postitusi pidevalt. Eestlastest on üks huvipakkuv isik näiteks Helgi Nirk, kes oli Austraalias tuntud tomatitaretaja (sh. aretas tunnustatud tomatisordi ‘Burnley Bounty’). Ent siiski võib tekkida küsimus: miks peaks balti kultuuripärandist blogipostitusi üldse tegema? Kõneleja kinnitusele on blogilood oluline lisavõimalus kogude tutvustamiseks, samuti võib lisanduda huvilisi oma lugu jagama. Ühtlasi saavad kogud tõhusamat ligipääsu kui traditsiooniliste kanalite kaudu. Blogimise puhul ei ole ka loo pikkus kõige olulisem, lugu saab hõlpsalt järjepidevalt täiendada ning iga blogilugu võib olla mõne püsivama artikli või uurimistöö alus. Blogimise kehvem pool on toimetaja puudumine, samuti võib blogi platvorm kaduda ette hoiatamata, seetõttu on kasulik teha postitustest varukoopiaid või lugusid arhiveerida. Võrdlemisi suur küsimärk on blogipostituste võimendamine, tavapäraselt lahendatakse küsimus korduvate ja paljude jagamiste kaudu, ent kahtlemata saab postituste levi veelgi jõulisemalt avardada.

Konverentsi videosalvestus on täismahus leitav BaltHerNeti veebist (www.balther.net). Kokkuvõttes võib tõdeda, et BaltHerNeti kogukond koos partnerasutustega on pandeemia ajajärgul toimunud muutustega hästi hakkama saanud. Traditsiooniliste lahenduste kõrval on üha enam märgata tehnoloogiliste uuenduste rakendamist, olgu selleks senisest intensiivsem kogude digiteerimine, veebinäituste koostamine või ka sotsiaalmeedia varasemast haaravam kasutamine kogude avamise eesmärgil. Jõudu ja entusiasmi mäluvagude (r)ajamisel igasse arhiivi, muuseumisse ja raamatukokku ning lootusriikast tulevikku vaatamist silmast silma kohtumiste ootuses!